

TƏHLİL

QARA VƏ ARALIQ DƏNİZLƏRİNDƏ ENERJİ MƏSƏLƏLƏRİ

2020-ci ilin iyul ayında ABŞ-ın nəhəng enerji şirkəti “Şevron” “Noble Enerji” şirkətini 5 milyard dollar qarşılığında satın almışdır. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, hələ oktyabr ayında Macarıstanın enerji şirkəti “MOL” və ABŞ-ın “Şevron” enerji korporasiyası Azərbaycanın “Azəri-Çıraq-Günəşli” (AÇG) neft yatağında “Şevron” şirkətinə məxsus olan 9,57% səhm payının satışı ilə bağlı danışıqlara başlamışdılar. Bu qərarla “Şevron” öz strategiyasını dəyişərək, Aralıq dənizində olan enerji layihələrinə yönəlmək barədə qərar qəbul etmişdir. Ümumiyyətlə, qeyd edə bilərik ki, ABŞ-ın enerji şirkəti tədricən yerli enerji istehsalına yönəlir və Azərbaycanın “Azəri-Çıraq-Günəşli” neft yatağında payının satılması sırf şirkətin iqtisadi marağıdır, belə ki, şirkət hər zaman aktivlərini nəzərdən keçirir və strategiyasını yeniləyir.

Aralıq dənizində İsrailə məxsus zəngin “Tamar və Leviatan” qaz yataqlarını aşkarlamış və bu yataqlardan təbii qaz çıxaran “Noble Enerji” şirkətinin “Şevron” enerji korporasiyası tərəfindən satın alınması regionda önəmli hadisə hesab oluna bilər. Məhz bu yataqlardan gələcəkdə Avropaya təbii qaz ixrac etmək nəzərdə tutulur və bu məqsədlə yanvar ayında Yunanıstan, Kipr və İsrail arasında Şərqi Aralıq dənizindən Avropaya ildə 10 milyard kub metr təbii qaz nəql edəcək “EastMed” sualtı boru kəmərinin inşasına dair müqavilə imzalanmışdır. “EastMed” boru kəməri əsasən təbii qazı İsrail və Kipr sularından Yunanıstanın Krit adasına və sonradan Yunanıstan və İtaliyaya vasitəsi ilə Avropanın qaz infrastrukturuna birləşdiriləcəkdir və boru kəmərinin bitməsi 2025-ci ilə qədər hədəflənir. Qaz kəmərinin əsas məqsədi Aralıq dənizinin zəngin qaz ehtiyatlarını Avropaya çatdırmaqdır.

“Şevron”un “Noble Enerji” şirkətini ilə sazişi həm də İsrail dövləti üçün əhəmiyyətlidir. ABŞ-ın nəhəng şirkətinin bazara daxil olması İsrailin mövqeyini daha da gücləndirəcəkdir. Aralıq dənizində yerləşən qaz yataqlarından Avropaya qaz ixrac etmək İsrailin əsas məqsədidir. Bununla İsrail həm regionda önəmli enerji oyunçusuna çevrilə bilər, həm də böyük iqtisadi mənfəət əldə edə bilər. Əlavə olaraq, İsrail Avropaya təbii qaz nəql etməklə, Avropa dövlətləri ilə əlaqələrin daha da inkişaf etməsini hədəfləyir. Bundan başqa, İsrail-Misir enerji əməkdaşlığı Misirin Aralıq dənizindəki zəngin “Zohr” qaz yatağından da təbii qazın İsrail vasitəsi ilə Avropaya çatdırılmasına imkan yaradacaqdır.

Təbii ki, “Şevron” şirkətinin bu addımı Aralıq dənizində enerji layihələrinin həyata keçməsinə daha da sürətləndirəcək və ən əsası regionda enerji uğrunda maraqların daha da stimullaşdıracaq. Belə ki, regionun digər güclü ölkəsi olan Türkiyənin Aralıq dənizində böyük maraqları var. Artıq Türkiyə Aralıq dənizində neft və qaz axtarışına başlamışdır. Türkiyə və Livianın Milli Barışq Hökuməti ilə imzalanmış “Dəniz səlahiyyət sahələrinin məhdudlaşdırılmasına” dair razılaşma Türkiyənin Şərqi Aralıq dənizində enerji mənbələri uğrunda gedən geosiyasi mübarizədə necə maraqlı olduğunu sübutdur. Görünən odur ki, “Şevron”un Aralıq dənizində iri enerji layihələrinə daxil olması, bu regionda enerji layihələrini diqqət mərkəzində qalmasını daha da aktuallaşdıracaq.

O da qeyd olunmalıdır ki, təbii qazın Avropa bazarına daxil olması vacib bir məsələni ortaya çıxaracaqdır. Son zamanlar Avropa enerji bazarında yeni qaz mənbələrinin artması və enerjiyə olan tələbatın aşağı düşməsi qiymətlərə təsir göstərmişdir. Avropa təbii qaz mənbələrini və marşrutlarını diversifikasiya edir və bir mənbədən yüksək asılılığı azaltmaq üçün müxtəlif layihələri dəstəkləyir. Artan LNG tədarükü də qaz qiymətlərini daha rəqabətli edir. Ümumiyyətlə, Avropa enerji bazarında LNG payının artması Avropanın əsas təbii qaz tədarükçüləri olan Rusiyanın “Qazprom” şirkətlərinin bazar payının azalması ilə müşahidə olunur. Son zamanlarda isə ABŞ-ın Avropanın enerji bazarında payının artması daha da aktuallaşmışdır.

Görünən odur ki, yaxın gələcəkdə Avropa enerji bazarına müxtəlif layihələr vasitəsi ilə təbii qaz daxil olacaq və Azərbaycan da ən qısa zamanda bazara daxil olmaqla öz maraqlarını qoruyacaqdır.

Enerji sahəsində digər aktual məsələ cari ilin 21 avqust tarixində Türkiyə Respublikasının Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın ölkəsinin Qara dənizdə qaz yatağı aşkarladığını bildirməsidir. Qara dənizdə də Aralıq dənizində olduğu kimi, enerji layihələri vacib rol oynayır. Bu mənada Türkiyədə öz marağını qoruyaraq, enerji axtarışlarını daha da sürətləndirdi və nəhayət ki, yuxarıda qeyd olunan tarixdə “Fatih-1” gəmisi təxminən 320 milyard kubmetr təbii qaz rezervi aşkarlamış oldu. Bu kontekstdə əsas məsələ bu yataqdan hasilatın nə vaxt ediləcəyidir və məlumata əsasən bu proses ən tez 2023-cü ildə baş tuta bilər. Lakin qeyd etməliyik ki, yatağın dəyərləndirilməsi, xüsusiyyətlərindən asılı olaraq və lazımı infrastrukturun yaradılması bu prosesi uzada bilər.

Xüsusi ilə qeyd etməliyik ki, təbii qaz sektoru Türkiyə Respublikası üçün vacib sahələrdən biridir, çünki bu sektor ölkənin iqtisadi inkişafına təsir edən amillərdən hesab olunur. Türkiyə daxili qaz bazarına nəzər salsaq qeyd edə bilərik ki, tarixən bu ölkə enerji idxalından çox asılı vəziyyətdə olmuşdur. 2019-cu ildə 45.285 milyard kubmetr təbii qaz istifadə edilmişdir ki, bu həcmə də böyük bir hissəsi təqribən 71.29%-i qaz kəmərləri vasitəsi ilə idxal edilmişdir. Bu mənada, Rusiya 33.61%-lə Türkiyənin ən iri təbii qaz ixracatçısı kimi qeyd olunur. Lakin 2020-ci ildə qaz bazarında Rusiyanın payında azalma müşahidə olunub. Belə ki, Azərbaycandan, İrandan, Qətərdən, Əlcəzairdən, habelə ABŞ- dan LNG idxalının artması buna səbəb olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, əsasən Azərbaycandan qaz tədarükünün həcmində artım müşahidə edilmişdir. Məsələn, 2020

yanvar- iyul ayları ərzində Türkiyə enerji bazarına təxminən 6.3 milyard kub metr Azərbaycan qazı daxil olmuşdur ki, bu göstərici də keçən illə müqaisədə 24% çox olmuşdur .

Yuxarıda görüldüyü kimi, Türkiyə enerji bazarına müxtəlif mənbələrdən təbii qaz daxil olur və ölkə qaz mənbələrinin diversifikasiyasında olduqca maraqlıdır. Xüsusi ilə vurğulamaq lazımdır ki, Türkiyə uzun illərdən bəri Qara və Aralıq dənizlərində ona məxsus olan qaz ehtiyatlarının axtarışında maraqlı idi. Çünki, bu region zəngin enerji ehtiyatlarına malikdir və region ölkələri arasında güclü maraq toquşması müşahidə olunur. Məsələn, Yunanıstan, Kipr və İsrail Şərqi Aralıq dənizindən Avropaya qaz nəql edəcək “EastMed” sualtı boru kəmərinin inşasına dair müqavilənin imzalanması, ABŞ-ın nəhəng enerji şirkəti “Şevron”un Aralıq dənizində enerji layihələrinə qoşulması kimi amillər enerji oyunçuları arasında maraq toquşmasını daha da sürətləndirdi.

Türkiyənin özünə məxsus təbii qaz yatağının aşkar edilməsi bu ölkə üçün olduqca əhəmiyyətli idi. Birincisi, Türkiyə bütün təzyiqlərə baxmayaraq qeyd olunan regionlarda öz maraqlarını qorudu və sonunda qaz rezervini aşkarlamış oldu. Bu addım digər ölkələrə Türkiyənin qəti mövqeyini sübut etmiş oldu. İkincisi isə, bu proses diversifikasiya baxımından çox vacibdir. Çünki, Türkiyə hər zaman digər enerji ixrac edən ölkələrdən təbii qaz idxal etmişdir və daxili enerji bazarı yüksək asılılıq vəziyyətində olmuşdur. Ənənəvi olaraq Türkiyə Rusiya qazından olduqca asılı vəziyyətdə olmuşdur və hətta Rusiyanın “Qazprom” şirkəti bu ölkəyə yüksək qiymətə təbii qaz ixrac etmişdir. Məsələn, cari ilin birinci yarısında Türkiyə Rusiya qazı üçün 250-280 dollar ödəmişdir, baxmayaraq ki, Avropada rus qazının qiyməti 110-120 dollara qədər aşağı düşmüşdü.

Son illər ərzində aparılmış uğurlu siyasət nəticəsində, xüsusən Azərbaycan qazının payının artması və LNG idxalına da çox üstünlük verməsi qaz bazarını daha da sabitləşdirmişdir. Belə ki, LNG idxalı ölkənin ümumi təbii qaz idxalının vacib bir hissəsinə çevrilmişdir və LNG idxalı 2019-cu ilin birinci yarısında təqribən 7.14 milyard kubmetr olmuşdur. Ümumiyyətlə, Avropada rəsmi Ankara İspaniyadan sonra LNG idxalında ikincidir. Ölkə üçün qaz mənbələrinin şaxələndirilməsi hal-hazırda aktual məsələyə çevrilmişdir və 320 milyard kubmetr qazın aşkarlanması isə Türkiyəyə əlavə stimül verəcək ki, təbii qaz ixrac edən ölkələrlə daha optimal qaz qiymətləri razılaşması əldə etsin və ixracdan asılılığını daha da azaltmış olsun.

TANAP qaz kəməri vasitəsi ilə də Azərbaycan qazı Türkiyə qaz bazarına daxil olur (yanvar-iyul 2020-ci ildə 2.4 milyard kubmetr) və gələcəkdə də qaz nəqlinin artımı nəzərdə tutulur. Azərbaycan qazı Türkiyə enerji bazarında öz mövqeyini daha da möhkəmləndirməlidir ki, digər mənbələrin bazara daxil olması bizə mənfi təsir göstərməsin. Türkiyənin öz qazının bazara daxil olması digər ölkələrdən nəql edilən qaz payının azalmasına gətirib çıxaracaq və qiymətləri daha da rəqabətli edəcəkdir. O da vurğulanmalıdır ki, Azərbaycan qazı Türkiyə üçün əlverişlidir və Türkiyə enerji bazarına Azərbaycan qazının payının artması hər iki ölkə üçün sərfəlidir. Onsuz da Azərbaycan Türkiyə enerji bazarında həm, “midstream”, həm də “downstream” fəaliyyətləri göstərir. Türkiyədə “STAR” zavodunun fəaliyyət göstərməsi imkan yaradacaq ki, Türkiyənin aşkarlanmış enerji ehtiyatlarının işlənilməsində Azərbaycanın da rolu olsun.

Sonda qeyd etməliyik ki, Şərqi Aralıq dənizində zəngin təbii qaz yataqlarının işlənməsi uğrunda region ölkələri arasında qarşıdurma daha da qızıdır. Belə ki, iki NATO üzvü olan Türkiyə və Yunanıstan arasında əlaqələrin kəskin pisləşməsi və hərbi ritorikanın artması, region üçün olduqca təhlükəlidir. Hətta Fransa və İtaliya kimi, NATO üzv bəzi dövlətlər Yunanıstana açıq aşkar dəstək verməklə Aralıq dənizində olası hərbi alovlanmanı stimullaşdırırlar. Onların isə əsas məqsədi isə Türkiyəni həmin ərazidə sıxışdıraraq, enerji axtarışından çəkindirməkdir. Bütün bu hadisələr bir daha göstərir ki, regionun zəngin enerji yataqları gələcək hərbi qarşıdurmanın əsas səbəbinə çevrilə bilər, çünki hər bir ölkə öz marağını qorumaq istəyir. Türkiyə qətiyyətlə Aralıq və Qara dənizdə hərbi gücünü daha da artırmaqla gələcək enerji axtarışlarında təhlükəsizliyi təmin etmək niyyətindədir.

Müəllif: Şahmar Hacıyev, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin aparıcı məsləhətçisi

Yazıda əks olunmuş fikirlər müəlliflərə məxsusdur və Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin mövqeyini əks etdirməyə bilər.